LAUSUNTO

7.11.2025

Vastaanottaja: Sosiaali- ja terveysvaliokunta
Asia: HE 92/2025
Aika: maanantai 10.11.2025 klo 11.45

Vammaisfoorumin lausunto sosiaali- ja terveysvaliokunnalle vammaispalvelulain 2 §:n muuttamisesta

Kiitämme mahdollisuudesta tulla kuulluksi useimpia vammaisia henkilöitä ja heidän palvelujaan koskevassa asiassa.

Vammaispalvelulain (myöhemmin VPL) soveltamisalan muuttaminen on ennenaikaista ja suurelta osin tarpeetonta. Hyvinvointialueilla ei ole alle vuoden aikana ehtinyt kertyä kattavasti kokemuksia lain toimeenpanosta, jotta tiedettäisiin sen vaikutuksista tai mahdollista muutostarpeista. THL:n työ uuden lain vaikutusten seurannasta on vasta käynnistymässä. Elämänvaiheen käsite jää ehdotuksessa edelleen tulkinnanvaraiseksi. Elämänvaihe ja elämäntilanne eivät riitä, koska vammaisuus on moninaista. Myös vammaisten ihmisten ikääntyminen on yksilöllistä.

Lakia ei pidä tiukentaa, koska vammaiset ihmiset eivät nykytilanteessakaan saa tarvitsemiaan palveluita ja väliinputoajia on kasvavassa määrin, vaikka tavoite on ollut poistaa väliinputoamiset. VPL:n kehittämisen pitää tapahtua YK-vammaissopimuksen hengessä ja perustua tietopohjaan eikä säästöt edellä kuten nyt.

VPL:a on tarvetta kehittää ja joillekin vammaryhmille ehdotus voisi tarjota myös muutosta parempaan. On tärkeää, että esitykseen on kirjattu vammaisen henkilön oikeus saada palvelut VPL:n nojalla iästä riippumatta. Se kuitenkin vesittyy yleislakien vahvan ja joustamattoman ensisijaisuuden korostamisen vuoksi.

Lain ja sen huolellisen toimeenpanon tavoite on mahdollistaa itsenäinen elämä ja osallisuus. Nämä pyrkimykset ovat kannatettavia, mutta tunnistamme jo nyt, etteivät ne toteudu nykyisen lain soveltamisella.

Esityksessä ei ole riittävästi tarkasteltu lakiehdotuksen suhdetta YK:n vammaisyleissopimukseen ja sen tulkintaan. VPL on keskeisimpiä keinoja sopimuksen toimeenpanemiseksi. Siksi on välttämätöntä arvioida huolellisesti, toteuttaako ehdotettu sääntelytapa vammaissopimusta, jossa korostetaan vahvasti yksilöllisten palvelujen merkitystä vammaisten henkilöiden osallisuuteen ja yhdenvertaisuuteen vammattomiin verrattuna.

Erityisen huolissaan Vammaisfoorumi on siitä, ettei YK:n vammaisten oikeuksien komitean syyskuussa 2025 antamia suosituksia ole huomioitu riittävästi VPL 2 §:n muuttamisessa. YK:n vammaisten oikeuksien komitea on katsonut, että elämänvaiheisiin liittyvien avun ja tuen tarpeiden erottelu VPL:n mukaisista palveluista olisi syrjivä iän perusteella ja ristiriidassa sopimuksen 1 artiklan kanssa (huomio 8 (d), s. 2–3). Komitea suosittelee yksiselitteisesti myös pidättäytymään ottamasta käyttöön "elämänvaihe"-kriteerejä vammaispalvelulaissa (suositus 9 (d) s. 3).

YK-komitea on esittänyt huolensa VPL:n ja sosiaalihuoltolain (myöhemmin SHL) mukaisten palveluiden välisestä eriarvoisuudesta (kohdat 36 (a) s. 10). Komitea suosittelee, että valtio kehittää vammaisten ihmisten palveluita ilman ikärajoituksia ja varmistaa oikeudenmukaisuuden eri hyvinvointialueilla sekä VPL:n ja SHL:n mukaisia palveluja saavien vammaisten henkilöiden välillä (kohta 37 (b) s. 10).

Vammaisfoorumi painottaa lisäksi, etteivät vammaiset ihmiset saa joutua lokeroiduiksi vanhuksiksi aikaisemmin kuin muut ihmiset, joiden vanhuusiän katsotaan nykyään usein alkavan vasta noin 85 vuoden iässä. Vanheneminen on aina yksilöllistä ja kokonaistilanne pitää ottaa huomioon palvelujen järjestämisessä.

Näin ei nyt tapahdu, vaan ikääntyneet vammaiset ihmiset pyritään hyvinvointialueiden soveltamisohjeissa ja lain tulkinnassa sulkemaan kategorisesti vammaispalvelujen ulkopuolelle.

VPL on jo nykymuodossaan tarkkarajainen erityislaki. Se ei liudennu yleislaiksi, mikä on hyvä asia. Hyvää on myös esityksen kirjaus, että vammainen henkilö saa palvelut VPL:n nojalla iästä riippumatta, jos kriteerit täyttyvät. Lakia voidaan ja pitää kehittää, mutta tavoitteen pitää olla vammaisten ihmisten palvelujen kehittäminen ja hyvinvointialueiden käytäntöjen yhtenäistäminen. Lain pyrkimys mahdollistaa vammaisen ihmisen itsenäinen elämä ja osallisuus ovat hyviä, mutta tällä hetkellä tunnistamme jo, että ne eivät toteudu nykysoveltamisella.

Vammaisfoorumi vastustaa ehdotusta esitetyssä muodossa, koska se ei perustu tietoon, vaan vaikuttaa selkeästi säästölailta.

VPL:n mukaisille palveluille ei ole todellisia vastinpareja yleislaeissa, eikä niin pidä ollakaan, sillä lakien tarkoitukset eroavat toisistaan. Esimerkiksi henkilökohtainen apu ei ole korvattavissa SHL:n mukaisilla palveluilla kuten kotihoidolla. Koti- ja ruokapalvelut tai SHL:n mukaiset kuljetuspalvelut esim. elämänvaiheen eli iän perusteella vesittävät VPL:n tarkoituksen. Lisäksi on jo osoitettu, ettei yleislakien mukaisia palveluja tosiasiassa ole saatavilla. Kokonaan palveluja vaille jäävien vammaisten ihmisten, mm. näkövammaisten määrä on kasvamassa radikaalisti. Tilanne on vammaisten ihmisten elämän kannalta kestämätön.

Soveltamisala jää liian tulkinnanvaraiseksi

Vaikka esitykseen on kesän lausuntokierroksen jälkeen tehty muutoksia ja käsitteitä on avattu, jää elämänvaiheen käsite yhä liian tulkinnanvaraiseksi. On vaarana, että se johtaa epäyhdenvertaiseen lain soveltamiseen ja väliinputoajien määrän lisääntymiseen entisestään. Esityksen mukainen VPL ei turvaa kaikkien vammaisten ja pitkäaikaissairaiden yhdenvertaista kohtelua vammaispalvelujen saajina.

Lakiehdotuksesta ei ilmene selkeästi, miten ja millä kriteereillä kussakin elämänvaiheessa tavanomainen tarve ja siitä vamman tai sairauden vuoksi eroava tarve arvioitaisiin. Yksilön oikeutta palveluun tai palvelun ulkopuolelle jäämistä ei voida jättää lain perustelujen ja hyvinvointialueiden vaihtelevien soveltamisohjeiden ja -käytäntöjen varaan.

Oikeuskanslerin ennakkotarkastuksessakin todetaan, että ehdotuksesta eivät käy ilmi perustuslakivaliokunnan aiemmin edellyttämät arviointiperusteet. Lisäksi oikeuskanslerin tarkastusmuistiossa on todettu, että säännös on edelleen epätäsmällinen ja vaikeaselkoinen, eikä sen soveltaminen tunnu selkeältä. Ennakkotarkastuksen jälkeen vain esityksen perusteluihin on sisällytetty uutta taustoittavaa tekstiä, mutta sääntelyn varsinainen sisältö ei ole muuttunut. Näin ollen jäisi edelleen pitkälti lainsoveltajien subjektiivisten käsitysten varaan esimerkiksi se, mistä vanhuuden katsotaan alkavan ja millä kriteereillä määritellään elämänvaiheisiin liittyvä tavanomainen avun ja tuen tarve.

Elämänvaihetta koskeva sääntely saattaa johtaa tilanteisiin, joissa elämänvaihetta käytetään erityisesti ikääntyneiden osalla lisärajauksena lain palvelujen piiriin pääsemisessä ja ihmisiä ohjataan systemaattisesti pois vammaispalvelujen piiristä. Pidämme myös huolestuttavana ja YK:n vammaissopimuksen vastaisena ajatusta siitä, ettei ikääntyneenä ilmenevä vammasta johtuva toimintakyvyn rajoite olisi samanarvoinen kuin muun ikäisenä vammautuminen eikä siksi oikeuttaisi VPL:n mukaisiin palveluihin. Vammautuminen ei ole normaalia ikääntymistä. Esimerkiksi kuulo- ja näkövammaisuus kuuluvat YK:n vammaissopimuksen tarkoittamaan aistivammaisuuteen henkilön iästä riippumatta.

Hallituksen esityksessä ei kuvata vanhuuden elämänvaiheen tehtäviä ja kehitysvaiheita, kuten muiden elämänvaiheiden osalta on kuvattu. Tästä syntyy vaikutelma, että kyse olisi passiivisesta elämänvaiheesta. Ikääntyneen vammaisen henkilön kohdalla tulee kuitenkin huomioida VPL 1 §:n mukaisesti yhdenvertaisuus, osallisuus ja osallistuminen yhteiskunnassa sekä itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden toteutuminen.

Elämänvaihesääntely voi johtaa myös vammaisten lasten kohdalla palvelujen ulkopuolelle jäämiseen vastoin lain tarkoitusta. Lapsuuden ja nuoruuden erottaminen omiksi elämänvaiheikseen on tärkeä täsmennys, mutta vammaisten lasten tarpeita ei kuvata riittävän kattavasti. Tarvittavan tuen määrä ja laatu voivat poiketa merkittävästi ikätovereista ja ne voivat olla myös nopeasti muuttuvia. Näin ollen elämänvaiheessa olevan tavanomaisen tarpeen määrittely on haastavaa. VPL:n valmennus on ainoa säädös, joka turvaa esim. viittomakielisen lapsen perheen mahdollisuuden käyttää viittomakieltä jo ennen varhaiskasvatusta.

Lain soveltamisessa erilaiset toimintarajoitteet, jotka vaikuttavat ihmisen toimintakykyyn tulee huomioida yksilöllisesti. Toimintarajoitteen vaikutus itsenäiseen elämään riippuu ihmisen yksilöllisistä tarpeista, jotka voivat olla myös nopeasti muuttuvia, myös eri elämänvaiheiden sisällä.

Yksilöllistä palvelutarvetta arvioitaessa otetaan huomioon henkilön elämänvaihe ja elämäntilanne. On kuitenkin kohtuutonta, jos laissa määritellään elämänvaihe kokonaan palvelujen ulkopuolelle jäämisen perusteeksi kirjaamalla se lain soveltamisalaan. Arvioinnissa tulee myös turvata vammaispalvelun jatkuvuus ja vammaisten ihmisten yhdenvertaisuus siirryttäessä eri elämänvaiheesta toiseen.

Yleislakien mukaiset palvelut eivät vastaa vammaisten ihmisten yksilöllisiin tarpeisiin

Nykyisessä VPL:ssa soveltamisala on jo varsin tiukka ja ohjaa vammaisia henkilöitä vahvasti SHL:n mukaisiin palveluihin. Lain toissijaisuutta korostettaessa on hyvä muistaa, että monille vammaispalveluille ei löydy vastinetta yleislakien mukaisista palveluista.

SHL:n tai muiden yleislakien mukaiset palvelut eivät usein ole vammaisen henkilön tarpeisiin riittäviä ja sopivia. Kotihoito ei esim. voi useimmissa tilanteissa korvata henkilökohtaista apua siten, että yhdenvertainen osallisuus toteutuisi. Vammaispalvelujen tarkoituksena on mahdollistaa vammaisen henkilön itsenäinen elämä, yhdenvertaisuus ja osallisuus. Hoivaan ja hoitoon suunnitellut palvelut kuten kotihoito eivät vastaa tähän tarpeeseen. Yksilöllisten tarpeiden huomioiminen uhkaa vesittyä, mikäli vahva painotus yleislakien mukaisiin palveluihin vahvistuu.

Kun yleislakien ensisijaisuutta painotetaan ilman että yleispalvelujen saavutettavuus ja soveltuvuus vammaisille on varmistettu, on vaarana, että osa vammaisista ihmisistä jää kokonaan vaille riittäviä palveluita. VPL:n pitää mahdollistaa osallisuus työssä, opiskelussa, vapaa-ajalla jne. Osallisuuden edistäminen on yksi lain tarkoituksista, mikä ei toteudu yleislakien mukaan järjestetyillä palveluilla. Osallisuus uhkaa unohtua lain tulkinnassa ja päätöksissä.

Suurta huolta herättää myös SHL:n mukaisten palvelujen aito saatavuus. Tälläkin hetkellä hyvinvointialuilla on esim. kotihoidon tai lapsiperheiden palveluissa haasteita resurssien riittävyydessä. Ei voi olla tarkoituksenmukaista ohjata ylikuormittuneisiin palveluihin lisää asiakkaita, jotka välttämättä ja viivytyksettä tarvitsevat palveluja arkeensa. Palvelujen tarve ei poistu, vaikka henkilö ohjattaisiin toisen lain piiriin. SHL:n mukaiset palvelut ovat myös pääosin määrärahasidonnaisia ja niihin kohdistuu hyvinvointialueilla säästöpaineita.

Palvelujen riittämättömyys nousi esiin myös Vammaisfoorumin hyvinvointialueiden vammaispalvelujen ammattilaisille tekemässä kyselyssä. Kyselyn mukaan vammaispalveluissa työskentelevistä ammattilaisista (n= 119) 66 % oli sitä mieltä, että hyvinvointialueella ei ole tällä hetkellä riittävästi resursseja asiakkaiden palveluihin. Lähes puolet (48 %) ammattilaisista on ohjannut asiakkaita aiempaa voimakkaammin yleislakien mukaisiin palveluihin. Tämä vastaa vammaisjärjestöjen neuvonnassa saatuja kokemuksia. Erittäin huolestuttavaa on se, että yleislakien mukaisia palveluja ei ole ammattilaisten mukaan saatavissa riittävästi. 76 % niistä vastaajista, jotka olivat ohjanneet asiakkaita muihin palveluihin, totesivat että yleislakien mukaisia palveluja ei ole riittävästi saatavissa.

Ehdotuksessa sanotaan, ettei tarkoitus ole heikentää lasten, nuorten ja perheiden palveluja. Vaarana on kuitenkin, että vammaisen lapsen ja nuoren oman osallisuuden ja itsenäistymisen tukeminen jää säästöjen alle. Nuorten vammaisten itsenäistymistä on tuettava nuorisolain mukaisesti 29 vuoden ikään saakka. Itsenäistymisen tuen pitää alkaa jo nuoruudessa alle 18-vuotiaana. Se estyy, jos kaikki alle 18-vuotiaat lasketaan lapsiksi, jolloin itsenäistymiseen ei saa tukea. Viittomakielisten lasten perheille ei ole turvattu mahdollisuutta käyttää viittomakieltä ennen varhaiskasvatusta. Tämän oikeuden turvaa ainoastaan VPL:n mukaisena valmennuksena.

Lain tarkoitusta ei tule unohtaa

Vammaispalvelulain tarkoitus on lain 1 §:n mukaisesti

1) toteuttaa vammaisen henkilön yhdenvertaisuutta, osallisuutta ja osallistumista yhteiskunnassa sekä ehkäistä ja poistaa niiden toteutumisen esteitä;

2) tukea vammaisen henkilön itsenäistä elämää ja itsemääräämisoikeuden toteutumista;

3) turvata vammaisen henkilön yksilöllisen tarpeen ja edun mukaiset, riittävät ja laadultaan hyvät palvelut.

Lain tarkoitus ei saa jäädä soveltamisalan varjoon eikä olla ristiriidassa lain tavoitteiden kanssa.

Yhdenvertaisuuden, vammaisten henkilöiden osallisuuden, itsenäisen elämän ja itsemääräämisoikeuden tulisi näkyä vahvasti myös lain soveltamisalassa.

Lain 2 §:ssä vammaisuuden käsitettä tarkastellaan fyysisen, kognitiivisen, psyykkisen, sosiaalisen tai aisteihin liittyvän toimintarajoitteen kautta. Uusilla säädöksillä ei tule heikentää eri tavoin vammaisten eikä eri elämänvaiheissa tai eri tavoin vammautuvien ihmisten oikeuksia.

Vammaisella henkilöllä on oltava oikeus vammaispalveluihin silloin, kun itsenäisen elämän, osallisuuden tai yhdenvertaisuuden toteutuminen sitä edellyttää. Jäsenjärjestöjemme neuvontatyössä havaitaan, että tarpeenmukaisia vammaispalveluja vaille jääminen johtaa työ- ja toimintakyvyn heikentymiseen, kohtuuttomiin elämäntilanteisiin, vaativampien ja kalliimpien palvelujen tarpeeseen sekä palvelujen häiriökysyntään. On taloudellista ja inhimillisesti välttämätöntä varmistaa, että jokainen saa tarvitsemansa palvelut oikea-aikaisesti ja yksilöllisen tarpeen mukaisesti.

Aihe on haastava ja tämä näkyy myös vammaisjärjestöissä käydyssä keskustelussa. Vammaisfoorumin 29 jäsenjärjestön jäsenet edustavat vammaisuuden moninaisuutta laajasti, eivätkä eri tavoin vammaisten ihmisten tarpeet ja lainsäädäntöä koskevat näkemykset ole kaikilta osin yhtenevät. Siksi toivomme, että myös jäsenjärjestöjemme esiin nostamat erityiskysymykset eri vamma- ja potilasryhmien osalta huomioidaan kattavasti lain valmistelussa ja toimeenpanossa.

Vammaisfoorumi ry

Maija Aatelo
Varapuheenjohtaja

Anni Kyröläinen
pääsihteeri
p. 045 217 4936
anni.kyrolainen@vammaisfoorumi.fi

Vammaisfoorumi on 29 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan sopimuksen mukaisesti edistää vammaisten ihmisten yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 223 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta ihmistä.

Lähteet:

Committee on the Rights of Persons with Disabilities Concluding observations on the initial report of Finland. CRPD/C/FIN/CO/1

Ennakkotarkastusmuistio OKV/1407/23 /2025-OKV-7 s. 2

Hyvinvointialueiden vammaispalveluiden ammattilaisten kokemuksia 1.1.2025 voimaan tulleen vammaispalvelulain soveltamisesta. Vammaisfoorumi 2025.